

מוטלת על כל יראי ד' וחושבי שמו להתאחד באגודה אחת לשם מטרת קודש זו, לשכלל לרכו ולהכניס את כל זרמי הקודש עם כל גווניהם ואופניהם המחאימים אליהם בארצנו האהובה וביחוד בעיר קדשנו ירושלים החמודה ומשום ש"בתכלית הדברים וככל החזיון הזה כבר קדם — מאורנו נזר ישראל וקדושו מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק במאמרו שפרסם ברבים" לכן ל"נכון הוא שאגודת ירושלים בירושלים, תדגול בדגלה הראוי לה, "דגל ירושלים" כסניף אל האגודה המרכזית שלעת עתה היא בלונדון הבירה".

לנשיאי הכבוד של "אגודת ירושלים" בעיר הקודש נבחרו הגאונים רבי יצחק ירוחם דיסקין ורבי יוסף חיים זוננפלד. ליושב ראש נבחר הרב רבי דובער עפשטיין (כנו של בעל "ערוך השלחן") וכמוזכר הרב ר' מנחם תאומים פרנקל שהיה גם מזכירו של הגר"י דיסקין (כעת בפילדלפיה).
בין חברי הועד נזכרים: הגר"ם חרל"פ, רבי מנדל פרוש ורבי אברהם חיים צובנר.

* * *

לא התכונה "אגודת ירושלים" להצר את צעדי ההסתדרויות הפועלות לטובת ארץ ישראל ולשמה של תורת ישראל. "המזרחי בתוך ההסתדרות הציונית פנימה ימשיך להשמיץ קולו, קול-עו, לא קול רפה ומתנודד, יאמר בגאון שרק יסוד התורה האלקית תורת ישראל הוא הנהו התוכן הקיים של הציונות ואפילו בערכיה החלוניים" (אגרות רביה קיח) "וגם עם אגודת ישראל צריכים להיות מאוחדים ברוח ונפש ובפועל. תנועת ירושלים מכירה את חטיבותה בתור כח הפועל בעקרו על עניני היהדות של הגלות שנטישותיו שלוחות הן ג"כ בארץ ישראל בתור מדינה שיש בה קבוץ יהודי גדול וחשוב חרד לדבר ה'. אבל יש הבדל גדול בין אגודת ישראל ותנועת ירושלים. כי זו האחרונה מיוחדת היא לעניני הקודש אשר לארץ ישראל" אלא "שלמטרה זו של בנין האומה בארצה על יסוד הקודש צריכה היא להיות שולחת מתוכה ענפים רבים בכל תפוצות ישראל ומוכנת היא לעזור גם לאגודת ישראל בכל אשר תמצא לנכון לשחף את עזרתה בעניני הקודש של אמוץ היהדות הכללית" (שם, קכו).
גם נגד ההסתדרות הציונית בכללה אין "תנועת ירושלים" אומרת לצאת. "ולמרות כל ההבדלים שיש בין הציונות הכללית למטרות ירושלים, אין היא עומדת בנגוד לציונות. אדרבא, רק ע"י הופעת הסתדרות כללית בכוח אדיר וקדוש — כ"ירושלים" עלולה היא הציונות להחצלות, והתעלוחה תגיע עד לידי מדה זו של הכרת מהותה הפנימית והחזרת עטרת ציון ליושנה" (שם, קט).
נישא ומרומם ברגשות נעלים וחדור רעיונות קודש חיבר רבנו הימנון ל"תנועת ירושלים", שבו הצליח למצות את פרוגרמת תנועתו בארבעה בתים.
והרי השיר:

ה א מ ו נ ה

לעד חיה בלבבנו
האמונה הנאמנה
לשוב לארץ קדשנו
עיר בה דור חנה.

שמה נעבוד אלקינו
בחדוה בגילה וברננה
שמה נעלה לרגלנו
שש מעמים בשנה.

שמה נעמוד לגורלנו
אב המון קנה
שמה נחיה חיינו
חיי עדת מי מנה.

תורת חיים חמדתנו
מפי עליון נתנה
נצח היא נחלתנו
ממדבר מתנה.

ג

הפרקציה העממית „ירושלים“.

מתוך קנאות ציונית מיוחדת נוסדה בשנת תרע"ז הסוקציה העממית „ירושלים“.

מיסדה היה ציוני ותיק, עורכו של השבועון „הצופה“ (קובנה) במשך שנים, מר אלעזר אליהו פרידמן.

„כחמש ושלשים שנה עברו כבר על הציונות — כותב מר פרידמן — ועדיין איננה רק מפלגה. העם בשדרותיו הרחבות רוב המנין והכנין של האומה עומד מנגד לתנועה.

איה העם, מדוע אין לבו אל הציונות?”

הוא השואל והוא המשיב: „העם רואה את הדגל הכחול-הלבן מתנפף בהוד והדר וירא מגשת אליו — לא את הדגל הם יראים, אבל את — נושאי הדגל“. בין נושאי הדגל מצויים עולי ימים, שנחנכו על תרבות זרה, מנהיגים שנתלשו ברב או במעט מקרקע היהדות המסורתית וגדול המרחק ביניהם ובין המוני העם.

ואשר למורחי, הנושא את דגל המסורת — מפני מה אין הרבבות, המבקשים תוכן דתי, נוהים אחריו? על כך עונה מר פרידמן: „גם על הדגל הזה שהורם ע"י אחינו האורטודוקסים אין העם חפץ ואינו יכול להססת, מפני שהוא —

כלו תכלת. העם אעפ"י שהוא עומד על בסיס הטרדיציה רחוק הוא מן הקיצוניות.

ויתר על כן: „חושי העם התמים במורח. כי מטרתו העיקרית אינה ציון וארץ ישראל, אלא חזק הדת בכל מקום שיהי' ובכל ארץ שתהי' שהרי בקונגרס הששי מחק המורח שם ציון מעל דגלו וחקק עליו שם אונגדה (הציונות והעם, קיוב תרע"ז).

ומשום שלמורח „יש אופי קבוע שאין רוב הצבור נוחה ממנו“ אין מר פרידמן רואה דרך אחרת להכניס את השדרות הרחבות של העם תחת „כנפי הציונות, אלא ביסוד פרקציה חדשה“ (ספר הזכרונות „שלו עמ' 381) פרקציה זו צריכה לעמוד „על בסיס היהדות הטרדיציונית רחוק משני הקצוות (הימין והשמאל)“. הפרוגרמה שלה תהיה:

- (א) הפרוגרמה הבאזילאית;
- (ב) הרמת קרן ישראל (להסיר מעל היהודי את הכעור הגלוי ע"י תקון המדות וההכרה העצמית);
- (ג) הפצת דעת היהדות המקורית, למוד הלשון והספרות העברית במקורן;

(ד) שמירת הקנינים הלאומיים (הערצת קדשי האומה שיש להם ערך היסטורי ונשתרשו עמוקות בנפשה) (הציונות והעם).

„ובגבולות הפרוגרמה הזאת תפעול האגודה החדשה. היא תהיה עמוד התווך אשר כל בית ישראל נשען עליו“ (שם). בדמיונו ראה מר פרידמן גם את מקומם של צירי פרקציה זו בקונגרסים „במרכז בין המורח מימין ובין יתר האגודות משמאל“ (שם).

אחרי שיחות עם אישים וידידים נוסדה בקיוב פרקציה דתית-לאומית כזו ביום ז' אייר תרע"ח. ביסוד הפרקציה השתתפו: הרב רבי שלמה הכהן אהרנסון, הרב ד"ר אלישקובסקי, שלום סירקין, שווייצר, קינין, מנחם זלטפולסקי, נחום יודילביץ מהומל, יוסף פרסיץ ואלעזר אליהו פרידמן (זכרונות, עמ' 386). בישיבה שניה הוחלט לקרוא לפרקציה בשם „ירושלים“ (שם).

נשלחו מטיפים לערי השדה לעשות תעמולה לטובת הפרקציה ולסד סניפים ונתמנה למזכיר מר מנשה אברומוביץ מראסיין. בחתימת המיסדים (מלבד הרב אהרנסון) נתפרסם קול קורא לעם ואלה ראשי פרקיו:

„אנחנו רואים לפנינו רבבות אלפי ישראל אסירי תקות הגאולה, רוויי טל האמונה העתיקה בשיבת ציון ותחית האומה על ארץ האבות. הרוב הגדול של העם אשר לא חדל מיחל לגאולתו במשך אלפיים שנה — עומד הרחק מן התנועה הציונית. ציונות זו שנתרקמה בתוך העם ונוצרה ע"י אנשים העומדים על בסיס היהדות המסורתית, היהדות של חווייה וגדולי הרוח של האומה, עברה לאט לאט לידי אנשים שנתחנכו על ברכי חרבות כללית בלבד ועפ"י השפעתה יש אשר הסירו מעל הציונות את הדר השיבה החופפת עליה, את הוד האצילות של היהדות העתיקה והציגוה על הלאומיות המודרנית ויעשוה

חולין — — והציונים המסורתיים רואים בחלול קדשי האומה ובירידה הרוחנית ועיניהם כלות. הם שואפים להגן על היסוד המסורתי, על היהדות המקורית ואין לאל ידם. — יען כי הם הציונים המסורתיים, בלתי מאורגנים, מפוזרים ומפורדים ומתבודדים באהליהם. — על כן אנו קוראים אחים! רב לכם להתבודד! כבר מלאה הסאה, כבר הגיעה העת להציונים העומדים על יסוד היהדות העתיקה להסתדר. רק בהסתדרות אמיצה נצליח להטות את שטף הציונות במסלול רצוי. עלינו להסתדר בתור פרקציה מאוחדת בתוך ההסתדרות הציונית. עלינו להטביע את חותם היהדות המסורתית על מוסדותינו הצבורים והחנוכיים בטעם התחיה הלאומית. עלינו להפיץ בקרב העם את דעת היהדות המקורית ע"י למוד התורה הכתובה והמסורה במקורם הראשון — עלינו לבצר ולחזק בלב בנינו את הרגש הלאומי ע"י חנוך דתי לאומי. לפי הכרתנו העמוקה אי אפשר להעמיד את קיום היהדות רק על הרגש הלאומי בלבד. החנוך הדתי הלאומי הוא היסוד המוצג לקיומנו הנצחי. הדת והלאומיות משוררות ומצומדות אצלנו יחד ואי אפשר להפריד ביניהן. — — הפרקציה נתאמץ להחיות ולהמשיך את תרבותנו העתיקה הנובעת ממקור תורתנו ומבוססה על האידיאלים של חזונו וחכמינו — אותה התרבות הנאצלה אשר עודדה את רוחנו ושמרה על קיומנו בגולה, אותה נתאמץ להחיות ולפתח וזה דגלנו" (זכרונות, עמ' 388).

מר פרידמן ומזכירו מר אברומוביץ התחילו לנהל תעמולה בעל פה בבתי הכנסת ובתי המדרש בקיוב וגם פרסמו בדפוס כרוזים ומודעות, עד שנתרבה מספר החברים בקיוב והגיע לאלף וחמש מאות. אז קראו לאספה גדולה, בה נבחר ועד מכונן מרכזי, שנכנסו לתוכו כל החברים המיסדים. בערי אוקריינה השונות נפתחו כארבעים סניפים והתחילו גם לחשוב על ועידה גדולה של נבחרים הסניפים, אף עשו את כל ההכנות לכך (זכרונות, עמ' 389).

על שאלה אחת צריכים היו מיסדי תנועה חדשה זאת לענות והתשובה לא היתה קלה. לשם מה תנועה חדשה ומדוע אין אפשרות להצטרף למזרחי? הרי הפרוגרמה של המזרחי נתקבלה כולה ע"י הפרקציה, מפני מה לא יבוא האיחוד הגמור עם תנועה זו?

השאלה נעשתה אקטואלית ביותר עם קבלת מכתבו של הוועד המרכזי של המזרחי בורשה (מיום כ"ט סיון תרע"ה), בו מציע המזרחי להתאחד „בשגם אנשים אחים אנחנו ברוח ובדעה ושנינו לדבר אחד מתכוונים לאחד את הציונות עם הדת ולפעול בציונות ברוח התורה והמצוה". מר פרידמן ענה על מכתב זה (בט"ו חמו) והשתדל ליצור הבדלים, כי לדעתו „יש הבדל גדול בין ירושלים ובין המזרחי. ראשית המזרחי פדרציה, ענף מובדל ומופרש מן הציונות הכללית, דבר אין לו למזרחי ולהסתדרות הציונית הארצית ומחובר הוא רק אל ההסתדרות העולמית ע"י הקונגרס ו"ירושלים" אינה אלא פרקציה, חלק מהציונות הכללית, משתתפת בכל הפעולות והמעשים של ההסתדרות הארצית וכו' וכו'" (זכרונות עמ' 389). תשובה זו נתפרסמה גם

ב"הצפירה" (תרע"ח, גליון 34). המורחי לא השלים עם תשובתו של מר פרידמן וכאשר בא מר לוי לוין-אפשטיין לקיבו נסה גם הוא באופן אישי להביא לידי איחוד, וביחד עם הרב ד"ר איזנשטאט מפטרסבורג שבא בזמן ההוא לקיבו השתדל להעלות את שאלת האחד בישיבת הנהלת הפרקציה. אבל התעקשותו של מר פרידמן, העסקן העיקרי בפרקציה "ירושלים" שמה לא את המאמצים (זכרונות, עמ' 399).

ברם, השאלה כיון שנתעוררה נשארה תלויה ומטרת ורבים מעסקני הפרקציה לא נחה דעתם. עד שראה מר פרידמן צורך לפרסם תשובה ברבים ולהצדיק את עמדתו. לשם כך הוציא את חוברתו "מה בין "ירושלים" ל"מורחי"?" (תרע"ט).

בחדש סיון תרע"ט נערכה אספה כללית של "ירושלים" בקיבו ויותר מחמש מאות חברים באו אל האספה. הנואמים היו מר פרידמן והרב אלישקובסקי. בין עסקני ירושלים יציגו עוד: ב. שוויגר, צבי כשדאי, יחזקאל היטלמכר ומאיר שפילברג.

ואולם כגורל כל ההסתדרות הציונית באוקרינה היה גורלה של הפרקציה "ירושלים". החליפות והתמורות. ביחד עם בוא המשטר הקומוניסטי ו"היבסקציה", שיתקו כל פעולה ציונית.

בימי ממשלת דניקין נתחדשה לזמן מה העבודה הציונית וגם הפרקציה "ירושלים" נתעוררה. ביזמתה נוסדה האגודה "שלום ירושלים" (על שמו של אחד ממסדיה מר שלום סירקין שמת ביום הוסד האגודה) במטרה לקנות אחוזה בא"י, שתתנהל על יסודות קואופרטיביים. בשנת תרפ"ג שב המשטר הסובייטי לקיבו ושם קץ לנצני הפעילות הציונית המחודשת.

ד

הסתדרות "ישוב ארץ ישראל" בוינה

מיסדי ההסתדרות הזאת הם האדמורי"ם מבית רוזין, שנמלטו מגליציה לוינה במלחמת העולם הקודמת, ובראשם הרב רבי חיים מאיר יחיאל שפירא האדמו"ר מדרוהוביץ. מהם היו ידועים כחובבי ציון וכאוהדים להסתדרות הציונית עוד קודם לכן. מצד עצמם לא פחדו להצטרף ישר לתנועה הציונית, אלא בחרו בכל זאת בדרך עקיפין משום צורך השעה. חלום חלמו, שע"י העקיפין יצליחו לכנס את כל האדמורי"ם מבית רוזין, שישבו אז בוינה, למסגרת הסתדרותית אחת. באחד זה תלו תקוות רבות והאמינו, שעל ידי כך תעבור הרוח על כל החסידים לתת את ידיהם לעבודת ארץ ישראל. הדבר לא עלה בידיהם בשלמותו, אבל במדה שעלה, הביא לידי התעוררות רבה בשורות היהדות החרדית שבויה והשפעת התעוררות זו הייתה עצומה גם מחוץ לגבולות הכרך.

הרב רחמ"י שפירא היה מגדולי היחס, ממשפחת אדמורי"ם וצדיקים מדורי דורות. היה נין ונכד להצדיק רבי אלימלך מליונסק. הרה"צ ממוגלינצה וחתנו של האדמו"ר מסדיגורה. הוא עצמו היה בעל נפש אצילה רווית אהדה — אהבה בלי מצרים.

עוד בהיותו ילד קטן מתחנך לרגל יתמותו בבית זקנו הרבי מסדיגורה, היה זה האחרון מעלה ומלכה בו את הניצוצות הראשונים של אהבת ארץ-ישראל, שגדלו במשך הזמן עד שהיו בלבו לאש יוקדת. בקורו של אוליפנט בבית הרבי מסדיגורה היה המאורע שחתך את גורלו ועשהו ציוני. מה שבא אחר כך היה רק המשך, תולדה של התפתחות אשר ראשיתה נעוצה במאורע הנזכר. עוד לפני תופעת הרצל כבר עמד הרב שפירא בקשרי מכתבים עם רבי אהרון מרכוס, שהיה נוסע ומבקר בחצרות האדמורי"ם לבית ר' יצחק יחד עם רבי חיים מאיר באק מירושלים, בכדי להמריץ את האדמורי"ם ליסד בנק לטובת הישוב החקלאי בא"י (ראה על זה גם, עלי חלדי' לר' יצחק ניסנבוים עמ' 117).

כאשר התישב הרב שפירא בדרוהוביץ' כאדמו"ר, היה ידוע כבר כאוהד את הציונות בגלוי ובשל חבתו לציונות ההרצלית סבל הרבה מצד חבריו האדמורי"ם וממילא גם מן החסידים.

את מקור ההתנגדות לציונות ראה בפרוד ובמחלוקת ומורגל היה בפיו: „חז"ל אמרו, מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם (יומא ט:), יוצא מזה כי תקון החטא צריך שתהיה אהבת חנם" („אוצר הארץ" לר"ב, עמוד קלא). בכדי לסלק את הפגם הזה חבר את ספרו „השלום והאחדות" (קובץ מאמרי חז"ל על גודל מעלת השלום — דרוהוביץ' תרע"ד) והשתדל להפיץ את הרעיון, שרק מתוך שלום ואחדות תצמח הישועה ובעזרתם נקרב את סעמי הגאולה, שהיא „עלית האומה למרומי התכונות הפנימיות שבחיים הרוחניים, — למקור רוחה האלקי" (בהקדמת ספרו הנ"ל).

כשנמלט מחמת המלחמה לוינה הפיץ את רעיונו זה גם שם והירבה לקרב לבבות רחוקים ולהחזירם אל תחת כנפי השכינה והאומה (ראה עליו „התור" שנה רביעית, גליון לב).

בביתו של אדמו"ר זה נתכנסו באחד מימי אדר תרע"ח רבים מאדמורי"י גליציה שבוניה והחליטו ליסד הסתדרות, שמטרתה העיקרית תהא „ליצור ארץ מושב לעם העברי ע"י יסוד ישוב יהודים בא"י". באותו מעמד החליטו „שההסתדרות החדשה הזאת תעמוד על היסוד של הפרוגרמה הבאולית. היא תהיה אמנם עצמאית אבל בשאלות אוקנומיות ופוליטיות תלך יד ביד עם ההסתדרות הציונית" (הצפירה, כ"ג אדר תרע"ח, וראה גם הצפירה, ח' ניסן תרע"ח).

הקול קורא הראשון, שיצא מטעם הסתדרות זו (נתחבר ע"י הרב רבי שלמה חיים פרידמן שליט"א) יכול להחשב כגלוי דעת ראשון מצד אדמורי"י החסידים על ישוב א"י והתנועה הציונית, וזה לשונו:

„אחינו יראי ה' שומרי תורתו

צורך השעה מטיל עלינו הח"מ חובה קדושה לצאת בסומבי בקריאה

דלמטה.

זה קרוב לאלפים שנה, שגלינו מארצנו, בכל עת גלותנו הארוכה הזאת לא אבדנו תקותנו להגאל ע"י משיח צדקנו. בכל מאורע ומאורע שנתהוה במשך הזמן פקחנו עינינו ובקשנו בו אותות הגאולה, לכל שמע ושמע שנשמע בעולם הטינו אזנינו לשמוע את קול המבשר. כל אותן הצרות והיסורים אשר שטפנו כשטף מים רבים אדירים, לא יכלו לכבות אותו הויק הקדוש, זיק התקוה לגאולתנו ופדות נפשנו, לא יכלו לנתק את הקשר שנקשרנו בציון וירושלים, מקומות אשר מאז אליהם עינינו נשואות. ובהיוחנו עומדים ומקוים הופיע פתאום הרעיון הציוני בעולם, רעיון, שעשיתו על טהרת הקודש היא חובת כל עם ישראל. אבל אנחנו החרדים תחת להיות מוריון ומקדימין לקחת על שכמנו עבודת הקודש של החישובות הארץ בדרך התורה והדת ולאפשר לנו, לבנינו ולבנותינו, לקחת חבל בעבודה זאת על טהרת הקודש, נסוגנו אחור והנחנו את המצוה הרבה והקדושה הזאת בידי הציונים. ואם כי המה יהודים לאומיים נאמנים לעמם, אבל אינם דואגים לקיום התורה והמצוות על פי המסורה. תוצאות חבוק ידינו הן מסחירות. בגלות עזבו צעירינו את מחנה החרדים ובארץ ישראל אין לנו חלק ונחלה בישוב החדש. ועתה הנה קרוב לארבע שנים שמלחמת העולם עושה שמות בארץ, הרבה, הרבה, סבלנו והננו סובלים עוד בעת הנוראה הזאת. המלחמה שינתה כליל את ההשקפות והדעות בעולם הכללי, וגם שאלת ארץ ישראל באה על הפרק. כל הממלכות האדירות הודו בישותו של עם ישראל והסכימו, אם גם באופנים שונים, לדרישת העם להתאחזות בארץ אבותינו. יחד עם זה יצא הרעיון הציוני מגדר הזיה והולך הוא בצעדי עוז וכובש לו במהירות הבזק לבבות כל היהודים. וככה ראינו את היהדות הרוסית והאמריקאית ובכל ארצות סורנו, ובתוכם גדולי התורה וצדיקי הדור, מתעוררים ומתכוננים לקראת השעה ההיסטורית ומוכנים להקריב כל קרבן על מזבח הרעיון הקדוש. וכך אנחנו החרדים יושבים עוד, כמאז כן עתה, חבוקי-יד, מבלי להתבונן לגחיצות עבודתנו אנו. כל העבודה הכבירה והקדושה נעשית בלעדינו בלי כל הופעה מצדנו ובלי השתתפותנו, והיה אם נשאר גם עכשיו רחוקים מהתנועה והלאה, והלכה לה מן הדת והלאה, וקם דור חדש אשר דרכי התורה מוזרים לו, תלילה, ולא אחרים, רק אנחנו החרדים נהיה החייבים בזה.

זאת ועוד אחרת: העבודה הגדולה והקדושה, בנין בית ישראל בארצו דורשת התאמצות כחות כל שדרות עמנו. ואם אנחנו החרדים נעמוד בשעה גדולה ורבת האחריות כזאת מנגד, והיה זה חטא שאין לו כפרה לארצנו ולחורתנו. שאיפתנו שארצנו תהיה מקלט עולמי לא רק לעמנו הנרדף כי אם גם לתורתנו הקדושה. בגולה תלויים אנו בקיומנו החמרי בדעת אחרים, ועקב זאת אנוסים לצערנו רבים מאחינו לפנות עורף להרבה מצוות שבתורה ונקרעים אחד אחד מגוף היהדות המסורתית. רק בארץ ישראל נוכל לחיות

כחפצנו עפ"י התורה והמצוות בלי שום הפרעה מן החוץ, רק שם יקום לתחיה יחד עם ישראל טבא. — גם תורתו שמטנה שאב ושואב את כחות חייו הנצחיים. אחינו החרדים! עלינו ללכת בעקבות גדולי הגדולים שלנו, בעקבות עזרא וסיעתו, אם כי הבטיח' ע"י נביאיו שבכללות השבעים שנה לגלות בבל יפדה את ישראל וישיבם אל ארצם ונחלתם, אם כל זאת עבדו הם עבודה מוחשית לקומם את הנהרס, טיהרו את הארץ, כדי להכשירה להגאולה האמיתית. כמו אז, כן עתה בעקבתא דמשיחא, עת שמצות ישוב ארץ-ישראל כה קרובה אלינו לקיימה, חלילה לנו להחמיצה. עלינו לסקל את הדרך שעקבתא דמשיחא נראה עליה. נלכה נא שלובי יד דרכנו, דרך ה' לעבודתנו, ואל נשגיח על המרפס ידינו. למען שמו הגדול ותורתו הקדושה קבלנו על עצמנו להתחיל תיכף ומיד בעבודה הקדושה, ואחר שדנינו בכובד ראש הראוי לזה יסדנו חכורה בשם „ישוב ארץ ישראל“.

^{אגודת המספר} הפרוגרמה שלנו היא פרוגרמת עזרא ונחמיה: התאחוות העם בארצו ברוח התורה והיהדות המסורה.

היתעורר העם?

מובטחנו, שאחדות ישראל, גאולת ישראל והחזרת עטרת התורה ליושנה תחזקנה ידים רפות, תבראנה לכל אחד מאתנו לב חדש ותעוררנה את כל פנות העם למעשים כבירים ואז יראה לעיני העולם כי אכן יש עוד אלקים בקרבנו.

¹²³⁴⁵⁶⁷ הקבצו ושמעו, בני יעקב! מבקשים, אבל גם מזהירים אנחנו אתכם, אל נא תאטמו אזניכם לקול קריאתנו, אל נא תסוגו אחור, אורו חיל, חזקו ונתחזקה, מהירו מאור להתחבר אלינו, כי אין העבודה הקדושה סובלת אף אחור רגע אחד.

אחינו! בשאיפתנו זאת ובתקוחנו יום יום לביאת גואל ובנין בית המקדש, הננו נגשים היום בשם ה' לעבודה מוחשית לטובת הרעיון הקדוש עד מקום שידנו מגעת וה' יצליח חפצנו ויקומם הריסתנו ויבנה את ביתנו בב"א. חיים מאיר יחיאל שפירא במוה"ר אבי עזרא זעליג זי"ע דרוהוביץ'; יצחק מרדכי במוה"ר אבי עזרא זעליג זי"ע גואודזיעץ; יעקב יוסף טברסקי במוה"ר מנחם נחום שליט"א סטניסלוי; שלמה חיים פרידמן במוה"ר ישראל זי"ע סאדאגורא; נחום אוריה געלעס אב"ד סאלאטווינא יצ"ו; משה לייטר אב"ד דק"ק זאוואלאו יצ"ו; מאיר מאירזון אב"ד דק"ק וויען; זאב נוסנבוים בעה"מ ספר „כבוד הלבנון“ מו"ץ דק"ק דרוהוביץ'; יוסף פאנצר בעה"מ פרי יוסף אב"ד דק"ק דרוהוביץ'; יצחק צוף אב"ד סלומאטש; משה קראמער ווינה (ראה הצפירה, יג ניסן תרע"ח, גליון י"ג; וכן „התור“, תרפ"ו, גליון א).

בישיבת הועד המרכזי של ההסתדרות החרדית הלאומית, ישוב ארץ ישראל, שהתקיימה ביום א', ח' סיון תרע"ח, נתקבלו ההחלטות הבאות:

(א) נשענים על ההבטחות הידועות של הממשלות בשם אגודות העמים הלוחמות שואפים אנו לכונן בא"י ישוב יחודי בריא ומבוסס כראוי עומד —

—ברשות עצמו ולהניח שם דירת קבע בטוחה לעם ישראל ויען באנו לידי ההכרה שהתפוצצות הכחות מביאה לידי בזבוז הכחות לבטלה לכן החלטנו לעבוד לטובת הגשמת שאיפתנו זאת ביחד עם שאר ההסתרדיות שמטרתם היא כמטרתנו ובפרט עם ההסתדר' הציונית העולמית שעבדה עד עתה במרץ רב לטובת רעיון זה ושפעולות עבודתה נראות בעליל.

(ב) העבודה המשותפת היא רק כלפי חוץ ובעסקי החול של התנועה המשותפת, אבל כלפי פנים יש לנו שדה פעולה מיוחד, החשוב לנו לא פחות מזה שדברנו על אדותיו בסעיף א. לנו ברור הדבר שסוד קיומו של עם ישראל הוא רק כחה הנצחי של תורתו הקדושה ורק היא שמרה, שומרת ותשמור עליו מכליון בין בא"י ובין בגולה. החובה מוטלת עלינו להשתדל בכל כחנו לשתול בא"י את מסורת אבותינו, קדשי עמנו וקנינינו הרוחניים ולהשליט שם את היהדות הטהורה המיוסדה על קיום מעשי המצוות וטפוח המדות הישרות שנצטיינו בהן בנינו ובנותינו מעולם. כל מוסד שיוסד על ידינו בא"י יתנהל ברוח התורה ורוח היהדות בין בני עמנו וחץ מזה נשתדל ונלחם שבכל מוסדות הצבור ישלוט רוח היהדות הנאמנה.

(ג) רוצים אנו ביהדות שלמה חמה ומקיפה את כל חלקיה ולא ביהדות למחצה ולשליש ולרביע ולכן כשם שאין יהדותם של אלה שאין להם בעולמם היהודי אלא לאומיות בלבד מספיקה לנו, כך אין יהדותם של אותם המכנים עצמם חרדים ומכחישים בלאומיותנו יהדות שלמה לנו אלא מחוסרת אבר חשוב העלולה ח"ו להיות הולכת ומנונת, הסתרדונו היא לפי"ז הסתרדות חרדית לאומית ומתאימה לזה תהי' תכנית עבודתה בא"י ובגולה.

הסתרדונו תשתדל בכל כחה והשפעתה שהדור הצעיר יקבל חנוך יהודי שלם ומקיף להביא בקרבו ידיעות גופי התורה ולחבב עליו את קנינינו הרוחניים כדי לקשרו בקשר אמיץ אל עמנו ותורתנו (הצפירה יז תמוז תרע"ח, גליון 26). באותו זמן התחיל המזרחי בווינה להתעורר לפעולה. הבדלים פרינציפיוניים לא היו בין שתי ההסתרדיות. ההבדלים היחידים היו ארצות המוצא הנפרדות של חבריהן. המזרחי הקיף ביחוד את יוצאי הונגריה ובורגנלאנד והחארגן בשם „דורש ציון" הודות לעסקנותו המתמדת של מר אוסטרליץ, וחברי הסתרדות „ישוב ארץ ישראל" היו ברובם הגדול יוצאי גליציה.

המטרה המשותפת הביאה לבסוף גם להתמזגות שלמה ובקונגרס השנים-עשר בווינה כבר הופיעו כצירי המזרחי מוינה גם האדמו"ר מדרוהוביטש זצ"ל וגם הרב רש"ח פרידמן ילח"ט ביחד עם יתר צירי המזרחי מעיר זו. בין עסקני „ישוב ארץ ישראל" שלא באו על החתום על הקול קורא הראשון יש להזכיר עוד את הרב רבי אברהם יעקב שפירא בנו של האדמו"ר מדרוהוביטש, הרב רבי יעקב פרידמן (חתן האדמו"ר מהושאטיץ), האדמו"ר רבי נחום פרידמן (איצקאן — שטפנשט), רבי יעקב שלמה רעטער ומזכיר ההסתרדות רבי משה רייך.

ה

חברת „ישוב ארץ ישראל“ בהונגריה

הצהרת בלפור לא עשתה בקרב יהודי מרכז אירופה וביחוד הונגריה את הרושם המקווה. הפטריוטיות של יהודי הונגריה סימאה את עיניהם. הם שרויים היו עדיין בתקוה לנצחונן הגמור של הממלכות המרכזיות. שעד אותו זמן היו המנצחות בחזיתות. ארץ ישראל היתה עוד חחת שלטון הטורקים וממילא לא שנתה ההצהרה את הלך רוחם. ואם נמצא עוד מי שהוא שמצפונו מהסס היתה, הנה באה ההצהרה הגרמנית-טורקית המקבלת והרדימה את כל הענין לחלוטין.

יחיד היה רבה של קהלת אינושטאט, הרב ד"ר צבי קליין (עכשיו בארגנטינה), שנסה לעורר את תשומת לבו של האורטודוקסיה ההונגרית על חשיבותה של ההצהרה הזאת מנקודת מבטה של אותה אורטודוקסיה עצמה. כתגובה על מאמרו ב„אלג יידישע צייטונג“ יצא אחד מעסקני האורטודוקסיה בשלשה מאמרים באותו עתון, בהם השתדל להוכיח שעם הציונים אין לנהל מרימ ושמשלות-ההסכמה ובראשן בריטניה לא תקיימנה לעולם את הבטחותיהן וכדומה. לפיכך אין כל יסוד וסכה לארגון ופעולה בכיוון זה. הכל עורבא פרח (שלומים לריב ציון (גרמנית) מאת ד"ר קליין). זו היתה בעצם ההשקפה הכללית של האורטודוקסיה ההונגרית. אחרי ועידת השלום, כשענין ארץ ישראל קבל גם הסכמת כל העמים, באה יהדות הונגריה במבוכה.

רבים מראשי האורטודוקסיה ובראשם הרב רבי משה שמואל גלזר מקלויזנבורג, שגם מקודם הגו חבה לרעיון הציוני ורק המסגרת האורטודוקסית מנעה בעדם להצטרף בגלוי לחנועה, לא ראו עתה שום מעצור לפניהם ונכנסו להסתדרות הציונית. המזרחי נתחזק וקנה את העתון היומי החרדי „אלג יידישע צייטונג“ (בלשון הגרמנית אך באותיות עבריות) שהד"ר משה נחום צובל (שהיה עורך העתון „די וועלט“ עוד בחיי הרצל) נתמנה לעורכו והתחיל לנהל תעמולה רחבה לרעיון הציוני ולהצטרפות למזרחי.

המרכז האורטודוקסי בבודפשט חשב גם הפעם לעצור בעד הציונות באמצעיו הישנים, כמו: חדוש האיסור על הציונות והמזרחי—לשם כך קרא לאספת ועד הרבנים שעל ידו, אבל לא כל הרבנים היו מוכנים לכך והאספה התפזרה כלעומת שבאה.

בינתיים הצליח העתון המזרחי הנזכר לעורר את שאלת ארץ ישראל בין השדרות הרחבות של האורטודוקסיה, אבל לא עלה בידי המזרחי לנצל את ההתעוררות לטובת המפלגה, רוב רובם של האורטודוקסים וביחוד הרבנים, שזכרו עוד את האסורים לרגל הועידה העולמית של המזרחי בפרשבורג (תרס"ד) לא העיוו להצטרף למזרחי. גם האידאולוגיה של תורת-הפרוד, שעל פיה אסור כל שתוף פעולה עם חפשים אפילו לטובת כלל ישראל, הכתה שרשים כה עמוקים בין יהודי הונגריה, שהללו ראו גם בהצטרפות למזרחי

סתירה למוסכמות וסטיה מן המקובל. בעלי הלכה גם הסתיעו בכך, שאין בידי יכול לבטל דברי בידי חברו אלא אם כן גדול הימנו בחכמה ובמנין, ומי יעז לעבור על האסורים של גדולי הונגריה לשחק פעולה עם חפשים בדת על הסוג האחרון נמנו רבנים תלמידי חכמים וחובבי ציון באמת.

המבוכה גדלה מיום ליום. להמשיך בשיבה מתוך חבוק ידים, בשעה שרעיון בנינה של ארץ ישראל הקיף כבר את כל ארצות הגולה, נדמה כדבר שאי אפשר. לפיכך עלה הרעיון ליצור הסתדרות אורטודוקסית לשם ישוב ארץ ישראל מחוץ להסתדרות הציונית.

במוצא זה תמך גם המרכז האורטודוקסי. הוא ראה בו אפשרות להרחקת הנוער מהתנועה הציונית. עסקנים אחדים נתאספו בבודפשט, יסדו מרכז לתעמולה ולארגון וקראו לאגודתם בשם „חברת ישוב א"י בהונגריה". יצאו כרוזים וחוזרים, אבל רוב מנינה וקהלה של האורטודוקסיה לא נמשך ביותר לעבודה. ושוב קם הרב ד"ר זאב צבי קליין ויצא לעורר נרדמים. בשנת תרע"ט הוציא חוברת קטנה בשם „שלומים לריב ציון", בה השתדל להוכיח, שאם לא יעשה מאמץ ע"י האורטודוקסיה ההונגרית לטובת ישוב ארץ ישראל, ישמט מידיה הגה השלטון על היהודים החרדים במדינה. בין השאר הוא כותב „התנועה לישוב ארץ ישראל אינה יכולה להעצר. הדבר תלוי רק בזה, אם היא תתנהל בלעדינו וגם נגדנו או אתנו ובעד עניינינו הקדושים! אל ישלחו את עצמם המנהיגים האורטודוקסים ההססנים באשליות. אם לא ילכו עם התנועה הם ישארו לבדם" (עמ' 10). „אם נבוא לארץ ישראל בהמונים חרדים אנו יכולים להעשות גורם חזק וההסתדרות הציונית תצטרך להתחשב אתנו – ואם לא נהיה שם, ברור שלא יתחשבו עם הצועקים מבחוץ. כלל ישראל מתחלץ לעבודת ארץ הקדושה, האם האורטודוקסיה ההונגרית תקבל על עצמה את התפקיד של פורש מן הצבור?" (עמ' 21).

„אמנם אחרנו הרבה מאד, אך טוב יותר מאוחר מאשר לא כלום. אולי אפשר עוד לתקן" (עמ' 23).

„על חשבון הסוסנו עד כה יש לזקוף, שעם התחדשותה של ארץ הקדושה אין אנו נשאלים כלל על הקדוש ביותר בשבילנו, – ועל הארץ. שרק בהזכרתה לבד, לבנו מכה יותר, מכריעים, ואין אנו יכולים להביע אפילו את דעתנו" (שם). הוא פונה גם למורחי „להצטרף לחברת ישוב ארץ ישראל. כי אין אנו יכולים ללכת אליהם מתוך חששות פרינציפיות, אבל אותם, הרי לא מעכב שום דבר מלבוא אלינו" (שם).

ובכדי למשוך גם חברים כאלה לחברת ישוב ארץ ישראל הכניסו סעיף בתכנית החברה, שאמר: „להביא את „חברת ישוב ארץ ישראל" בקשר מהודק עם הסתדרויות אחרות העומדות על בסיס פרינציפיוני שוה", שבשעת הדחק יכול היה להתפרש על ידיהם גם כמכוון להסתדרות הציונית.

הזמן והתנאים בהונגריה עזרו הרבה להתעוררות ארץ ישראלית. וכך נוסדו כמעט בכל הערים הגדולות אגודות לישוב ארץ ישראל. הגדולות שבהן חיו בבודפשט, פרשבורג, גראסווארדיין ואויתעל. האגודה שבו האחרונה

הבליטה ביותר את אופיה הציוני מה שעזר, כמובן, התנגדות מצד הקנאים. בין מיסדי האגודות הופיעו גם רבני המקום ו"רוח הזמן" עשה לא מעט. הם נשאו נאומים ודרשות נלהבות לטובת ארץ ישראל והשומע מן הצד יכול היה לדמות שנמצא הוא באספה של המזרחי. נקלטה בזכרוני אחת מן הדרשות. באספה המיסדת של "אגודת ישוב אי"י" במרשבורג, שנאמרה על ידי מו"ר הגאון אבי"ד בפרשבורג. הוא התעכב על הפסוק בתהלים "למען אחי ורעי" וכו', ואמר: "למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך" כאשר הדבר נוגע לענייני כלכלה ופרנסה, לעניינים צבוריים ופוליטיים, מאוחדים אנו עם כל הזרמים שביהדות, – אבל "למען בית ה' אלוקינו" – אם מדובר על ענייני דת ותורה, אז "אבקשה טוב לך", בנדון זה אנו הולכים בדרכנו אנו ואין אנו יכולים להתאחד רק עם יהודים שומרי תורה.

בשנת תרע"ט התחילה חברת "ישוב ארץ ישראל" להוציא גם שבועון משלה בלשון הגרמנית (באותיות עבריות) בשם "יידישעס וואכענבלאט", בעריכת הרב ד"ר זאב צבי קליין והרב הורביץ מהרמנשטאט, שהיה באותו זמן פליט בבודפשט.

אמנם, טעות גדולה טעו מיסדי התנועה הזאת. הם חשבו לתומם, שהתנגדותם לתנועה הציונית של החוגים הקנאים נובעת באמת מחמת חפשויותם של הטנהיגים הציונים או מחמת חילוניותה של ההסתדרות הציונית, מתוך כך השתעשעו בתקוה שחברה, שאינה מקושרת עם ההסתדרות הציונית, ושרבנים חרדים עומדים בראשה וכל חבריה יהודים חרדים שומרי תורה, תתקבל ברצון מצד כל האורטודוקסים – וטעו הרבה. המתנגדים לציונות מצאו פסול גם בהסתדרות כזאת. עצם הרעיון על ישוב ארץ ישראל והסעיף על התקשרות עם הסתדרויות מקבילות היו מהפכניים כל כך עד שאי אפשר היה להם שיתקבלו בחוגי הקנאים.

כבר בראשית התעוררותה של התנועה הזאת הגיבו רבנים רבים על החוורים מתוך חששות ופקמוקים. אחת התשובות האופיניות באה במכתבו של הרב רבי משה ליב יוסף מרגליות-יפה, האבי"ד בראגנדורף, והנה קטעים אחדים ממנה:

"בעה"י יום ה' שמות בעזרת ד' ל"פ.

שוכ"ט לה"ג הגדול מעוז ומגדול כש"ת מו"ה זאב כהנא נ"י עמשי"ט אבדק"ק טשארנא יע"א.

— — — קול קורא — מחברת ישוב ארץ ישראל — — שהעמיסו על שכמם להיות עמיגדב אחיעזר ואחיסמך לקבץ נדחי ישראל לארץ הקדושה כדי להיות שם עובדי אדמה, נוטעי כרמים גנים ופרדסים בעלי מלאכות — — עפ"י דת וחלכה — — והנה בודאי רשות והורמנא לכל אחד ואחד לומר דעתו בזה, על כן אני אומר כאשר בלבבי שאין אני מסכים ואין רוחי נוחה הימנה מכל התנועות ורעיונות כאלה יהי באיזה שם שנקראו. כי כל חברות האלו הן רק מחליה ונועה בעוה"ר וה' יצילנו מכל מחשבות ומוימות רעות השטן השולט בעולם ע"י תנועת הציונים. ואפרש שיחתי: הנה לא מיבעי לדעת הרמב"ם ז"ל שסובר ישוב אי"י בזמן הזה אפילו מצוה דרבנן ליכא,

תנועה הנ"ל בודאי אינה ישרה, אלא אפילו לדעת הרמב"ן ז"ל שישב א"י בזמנ"ז מצוה דאורייתא היא. גם כן אין הדבר כשר, שאין רצונו לומר שהיא מצוה כללית — — — שיהא מוטל על כל ישראל בגלות החל הוזה לעשות פעולות וקבוצים בגופם ובממונם להושיב שם אנשים ונשים עם משפחותיהם להיות שם עובדי שדה וכדומה להחיות נפשם בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה בפרך — — — כי מי הוא זה ואיזה הוא שיקבל עליו האחריות שלא יהי שם ע"י עבודות ומלאכות האלה ח"ו תלישה גדולה, חלול שבת קודש ויום טוב ושאר מצוות התלויות בארץ — — — — — ובררתי שדעת הרמב"ן ז"ל היא שישב א"י מצוה היא למי שכבר דר בה אסור לו לעזוב ארץ הקדושה — — — וגם ברור כשמש שהיא דעת הרמב"ן ז"ל. — — — אבל לחזור על הפתחים כרש הדופק על הפתח להכביד על הקהלות ועל היחידים להחזיקו להיות שם עובד מלאכות — — — מי שמע כזאת ומי ראה כזאת לקיים ישוב א"י, ע"י מלאכת עבודה, פאבריקען וכו' בהכבדות עול על אחרים — — — " (שו"ת מילי דאבות ח"ה סי' ד).

ואם דברים אלה נכתבו עוד בהסתירותמה, רק לשם הבעת דעה, הרי באה התנגדותו של הרב ממונקאטש בקולות וברקים ורעש גדול. אחרי שהרב ממונקאטש פרסם בהקדמת הד"ח של כולל מונקאטש משנת תרע"ח דברי התנגדות קשים נגד, חברת ישוב ארץ ישראל שחבריה, לכופרים יחשבו, חזר על דבריו בקצת הצטדקות כלפי הרבנים בכרוז מיוחד ואמר: „מה שכתבתי כי המה לכופרים באמונת ביאת הגואל צדק בדרך נסית, לא היתה כוונתי להרבנים הג' נ"י העומדים בראשיהם בתור נשיאיהם רק על החברות בני הצעירים אשר נתהוו ונאספו על ידם ויקומו לצחק מכל אמונה בנסיות — — — ולא לבד מחריבי (ולא ישוב) א"י המה רק מחריבי העולם כולו (בענין הדת) ע"י עשיית פעלים וחברות כאלה ולא טובים הם מהמזרחיים כי גם חמה יאמרו שעל יסוד הש"ע יסדו חברתם, ומה ההפרש ביניהם? ולא אזלינן בתר שמא דישב א"י אשר קראו בשמותם עלי אדמת הקודש ויתכסו באדרת שער למען כחש רק בתר טעמא לפגם פוגם ומחמץ לאחרים. ועל המזרחיים כבר הורו — — — כי אסור להתחבר עמהם — — — והישוביסטען (חברות ישוב א"י) בכלל זה, ואשר יאמרו כי חדשים מקרוב באו מפני צוק העתים הפסד מרובה וחורבן ישוב בני ישראל בגלותנו כעת וירצו לעשותם מעתה אכרי הארץ באה"ק, הנה מלבד כי הוא רעיון שוא גם בדרך הטבע — — — . ומיהרתי לפרסם להדפיס ולהודיע בזה להציל ממכשול גדול ח"ו בגודל הפרצה מיום ליום — — — .”

כשבוע לאחר הופעתו של הכרוז פרסם הרב ממונקאטש כרוז שני „מכתבי הגאונים זקני מדינתנו — — — נגד הישוביסטען”. בכרוז זה מודיעים רבנים מגאוני הונגריה, שהם חוזרים בהם מהסכמתם הראשונה כי שמעו „שיש חשש שהציונים יתחזקו על ידי זה” וגם הסכמתם הראשונה היתה בטעות. נשיאי החברה וביחוד הרב מטשארנא כתב להם „שחמה שונאים ומופרשים מהמזרחיים והציונים וכיוצא בהם אבל עתה בא

לידיהם מה שכתבו בלשונם: להביא את חברת ישוב א"י בקשר מחודק עם הסתדרויות אחרות בעלות בסיס פרינציפיוני שות,--הכל הולך אל מקום אחד להיות ציוניסטען. ועל כן הם מתרחקים גם מחברה זו.

המאורעות המדיניים בהונגריה שמו קץ לפעולות החברה הזאת. מרכזי היחדות בהונגריה, הקהלות: קלויזנבורג, גרוסווארדיין, סאטמר, וקראלי נכבשו ע"י הרומנים. פרשבורג, ניטרה, אינגוואר ומונקאטש סופחו לצ'כוסלובקיה ובהונגריה עצמה בא המשטר הקומוניסטי ואחריו הטירור הלבן עם כל פגעיו וחיסלו בין השאר גם את האגודות הללו.

ו

אגודות ברוסיה ב'מי מהפכת קרנסקי

מהפכת קרנסקי ברוסיה בשנת תרע"ז, גרמה לצמיחת כמה חברות מקומיות והתאגדויות גליליות בתכנית דתית-לאומית. הבולטות בהן היו „מסורת-וחרות" במוסקבה ופלכיה, „אחדות-ישראל" בקיוב וגלילותיה (אוקרינה, ווהלין ופודוליה) ו„נצח ישראל" בפטרסבורג וערי הסביבה.

הן אמנם לא העמידו במרכז תכניתן את ארץ-ישראל. כוונן העיקרי היה פוליטי-גלותי. היו אלו מפלגות פוליטיות לשם הגנת זכויות היהדות החרדית ברוסיה (שבת וחנוך). אלא, שההודיה בבנין ארץ ישראל, שבתכניתן, שוו להן צביון ציוני-דתי ומבחינה זו שייכות גם הן למקבילות של המזרחי (ראה „במישור", גליון רט, ו„התור" תרפ"א, גליון נ' בדברי הרב נורוק).

א) „מסורת-וחרות"

הסתדרות זו נוסדה באייר תרע"ז (ראה „ספר הזכרון" להרב י. ל. גרוברט, עמ' 95), אחרי שהצאר ניקולאי הורח מכסאו וסיסמאות החרות החלו לנسر בכל רחבי רוסיה.

פחדו חרדי מוסקבה, שהחרות שניתנה תסחף עמה גם את היהדות החרדית לתוך מערבולת-ההפקרות ותעורר אף בה את הרצון להשתחרר מכל עול, „כי תמיד בהעיק לנו אויבנו, נשארנו נאמנים למסורה-- אבל כמעט היתה הרוחה-- עזבנו את עמדתנו". לפיכך החליטו עסקני היהדות החרדית במוסקבה להרים על נס בצד סיסמאות החרות גם את דגל המסורת „לבלי תצור החרות את המסורת" (שם).

בראש ארגון „מסורת-וחרות" עמדו ביחוד עסקני היהדות החרדית, פליטי ליטא שבמוסקבה, ועל ידם עזרו בהשפעה ועסקנות נכבדי החרדים שבמקום. בין מיסדי „מסורת-וחרות" התבלטו: הרב ד"ר מרדכי נורוק ממיטאווי, הרב י. ל. גרוברט מסטאשוב ור' רפאל שלמה גוץ ממוסקבה.

הכרוזים הראשונים (באידיש. י"ח אייר תרע"ז--ובעברית, כ"ב אייר תרע"ז) נחתמו ע"י הרבנים: יעקב בן ישעיהו מזא"ה, שמואל רבינוביץ, יהודה ליב גרוברט, מרדכי בהרב צבי נורוק, וה"ה רפאל שלמה גוץ ויהושע זעליג פרסיץ.

בכרוזים אלו מוצעת תכניתה של ההסתדרות. על פיה תהיה עמדת

„מסורת-וחרות“ לשאלות הכלליות דימוקרטיות, ברוח-תורת ישראל שהצהירה על „תורה אחת ומשפט אחד לכם ולגר הגר בתוכם“ וכן „לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר“ והקדימה ע"י כך לתת שוויון וחופש בעוד שכל העולם היה עוד שקוע בבערות“.

„מסורת-וחרות“ שמה לה למטרה: „לגדל דור עברי טהור. תרבות בנים נאמנים — ללמדם חומש ורש"י, נ"ך, גמרא — ויחד עם זה ללמדם את הידיעות הנחוצות לישובו של עולם“; ליסד גימנסיות עבריות, אשר מלבד למודי חול ילמדו בהן תנ"ך, גמרא, למודי הדת ודברי הימים, הלשון העברית תעמוד בראש בכל בתי-הספר“.

„כי השבת תהיה יום מנוחה שלמה וכי תהיה רשות ביום הראשון לפתוח חנויות עם-ישראל השובת את שבתו הוא“.

„כי אנשי הצבא היהודים וכן העובדים בכל מוסדות הממשלה יוכלו לשמור שבת ומועד כהלכה“.

„לסדר את הקהלה שתעמוד על תלה, — — — שלא יהרסו יסודותיה הקדמונים שנשתרשו באומה“.

„היחס לארץ ישראל, מביע את אהבתנו הנאמנה למקומות הכי קדושים שלנו והוא מבטא את געגועינו זה אלפיים שנה למולדתנו העתיקה ההיסטורית, עם הרצון העז לתמוך בפועל בשאיפות לחיים דתיים-לאומיים בלתי תלויים בארץ ישראל יחד עם אמונה חזקה לגאולתנו הסופית“ (שם, עמ' 102).

הקריאות עוררו הד חזק בתוך היהדות החרדית ורבים היו המצטרפים. אמנם הוזהירות בנסוח הסעיף הארץ ישראלי עוררה גם חששות בלבבות רבים משלומי אמוני ציון וביניהם הסופר ר' אברהם יעקב סלוצקי הי"ד (מחבר הספר „שיבת-ציון“), שנתן ביטוי לחששות אלה. לדבריו, אין הוא „מזלזל חלילה“, ביסוד חברות משניות. קריאות שעור בגמרא או בשלחן ערוך וכדומה אבל, „אם חלילה לא יתרוממו אחינו בשעה זו ממעל לחוג מעשים כאלה ויחשבו שביסוד אגודות וחברות לשמירת התורה והמצוה כל אחד במקומו, שבזה לבד כבר די ומספיק לעבודת ההוה — אם כך — — סבורים, אזי, אין בפיו מלים להביע את צערו העמוק על ירידת האורטודוכסיה. שלנו — — — ואם חושבת איזה הסתדרות, לגשת לעבודה לאומית ולא תשתתף בפעולותיה את הציונים בכלל ואת המזרחים בפרט, תוכל להיות בטוחה שימיה ספורים או שתהי' מוכרחת להצטמצם באיזו פנה אחת ולעסוק בעבודות שליליות שלפעמים הן עוזרות להריסות הכלל. הן כבר היו לעולמים אגודות שעל דגלן כתבו „מחזיקי הדת“ וכדומה ועסקו אך בענייני ריבות ומדנים והוצאות דבה על טובי עמנו ותדברים ארוכים“ (שם, עמ' 124).

הועידה הראשונה של ב"כ הסניפים נתקיימה במוסקבה בי"ד תמוז תרע"ז. בועידה השתתפו יותר ממאה צירים, ביניהם אנשי-שם ידועים ורבנים מפורסמים.

נזכיר רק את הידועים גם בארץ. הרבנים: אברהם אהרן בורנשטיין מטאוורג (היה ראש ישיבת מרכז הרב), אברתם דובער שפירא הרב מקובנה,

אברהם דובער ריינס (בנו של הרב יצחק יעקב ריינס, מיסד המורחזי), בנציון אלפס (בעל „מעשה אלפס“), יעקב קלמנס (חבר הרבנות הראשית לא״י), צבי מקובסקי (היה חבר הרבנות בת״א), ז. א. רבינר (מזכיר הרבנות בת״א), גם בעל „משנה ברורה“ ו„חפץ חיים“, אשר מחמת היותו „חולה ממש – וכלוא בבית ואיננו הולך אף לביהכנ״ס“ לא יכול היה להשתתף בוועידה, שלח מכתב ברכה. (שם, עמ' 106)

לנשיאי הוועידה נבחרו: הרב מרדכי נורוק והרב י. ל. גרוברט. לנשיאי הכבוד: הרבנים ממוסקבה, פוניב' וקובנה ור' רפאל שלמה גוך. הוועידה עברה בהצלחה. בה נבחר ועד פועל שאליו נכנסו הרבנים: שמואל רבינוביץ ויעקב מזא״ה, גרוברט, נורוק ומר גוך.

^{הוצר החכמה} פעולתו הראשונה של הוועד הפועל היתה במוסקבה עצמה, לרגל הבחירות לקהלה. מזכיר האגודה המקומית הרב ז. א. רבינר התמסר בכל מרצו לתעמולת הבחירות ורשימת „מסורת וחרות“ גם נחלה נצחון בהן. בחירות אלה היו גם הבחירות הדמוקרטיות הראשונות לקהלת ישראל והיו צריכות לשמש דוגמא לקהלות אחרות שברוסיה.

משום מה הופיע הרב מזא״ה בראש הרשימה של הציונים וכנציגה של רשימה זו גם נבחר לנשיא הקהלה. המפלגה השניה בגדלה אחרי הציונים היתה „מסורת וחרות“ וראש רשימתה הרב נורוק נבחר לסגן נשיא הקהלה. בישיבה הראשונה של הקהלה ביום י״ב חשון תרע״ח הקריא הרב נורוק הצהרה בשם „מסורת וחרות“, שנדפסה בחוברת מיוחדת*.

(ב) „אחדות ישראל“

בתכנית דומה ל„מסורת וחרות“ ובאותו פרק זמן נוסדה גם בקיוב בירת אוקריינה אגודה בשם „אחדות ישראל“ לשמירת זכויותיה של היהדות החרדית. בראש הארגון עמד יוזפו הרב רבי שלמה הכהן אהרנסון, רבה של קיוב, אשר „מפאת הליכותיו הנמוסיות ועסקנותו לטובת הפליטים התחבב מאד על הצבור העברי בקיוב וגם עשירי העיר כבדוהו והעריצוהו“ (ראה זכרונות א. א. פרידמן, עמ' 380).

הרב אהרנסון היה ידוע כציוני והשפיע גם על הציונים החרדים שבעיר שיצטרפו אל ארגונו „אחדות ישראל“. לקול הקורא הראשון שאגודת „אחדות ישראל“ הוציאה התעוררה היהדות החרדית בקיוב וגם מערי הסביבה באו ידיעות על יסוד סניפים לאגודה.

מתפללי בתי הכנסת שבקיוב בחרו 50 צירים מכל בתי הכנסיות שבעיר ואספת צירים זו בחרה את הוועד הפועל של האגודה.

* חותמי נתונה לחרב ז. א. רבינר, שהואיל לאפשר לי להשתמש באקסמפלר היחיד של חקלרצית השמור אצלו.

נקראה ועידת באי כח' הסניפים וכשלש מאות צירים השתתפו בה: בועידה זו נערכה גם תכנית האגודה; שהיתה העתקה מתכניתה של "מסורת וחרות" וכל סעיפיה נתקבלו פה אחד. רק הסעיף הציוני גרם לוכוחים ולהתנגדות מצד חסידי בויאן, אבל השפעתו הרבה של הרב אהרנסון השתיקה את ההתנגדות וגם "הסעיף הציוני" נתקבל, אם כי בנוסח זהיר עוד יותר.

הרב אהרנסון השתדל להכניס לתנועת "אחדות ישראל" את "הכחות הגדולים של השדרות הרחבות של העם, שעמדו עד אותו הזמן רחוק לכל פעולה צבורית" ולהבטיח את זכותה של היהדות החרדית ב"דומה" העירנית ובועד הקהלה הדימוקרטי.

אגודת "אחדות ישראל" המשיכה את קיומה עד שנכנסה עם יתר אחיותיה להסתדרות "אחדות" שאיחדה את כל ההתאגדויות הדומות לאחדות ישראל שברוסיה (שם עמ' 384).

ג) "נצח ישראל"

הארגון "נצח ישראל" נוסד בפטרסבורג כארגון חרדים בתכנית דתית-לאומית באותו זמן שנוסדו ארגוני המקבילים "מסורת וחרות" במוסקובה ו"אחדות ישראל" בקיוב. בהרכבו האישי ומתוך כך גם במהותו היה ארגון זה ציוני יותר מחבריו. אמנם חסידי ליבוויץ ניסו את כחם גם הם ליסד בפטרסבורג ארגון חרדים משלהם בשם: "שלומי אמוני ישראל", שכוונתו להתנגד לארגון "נצח ישראל" הציוני, אבל השפעתו ברחוב היהודי לא היתה גדולה: רבה הגדול של פטרסבורג רבי דוד טעבלי קצנלבוויגן התייצב בשורות "נצח ישראל" וגם השתתף בישיבותיה. רב העדה הד"ר שמואל אינשטאט היה מראשי עסקניו ושימש כיושב ראש הארגון ועל-ידם עמדו עסקנים מנוסים ואהודים, כמו: פרום יצחק דובער מרקון, פרום פישל שניאורסון, הסופר זלמן אפשטיין, מר ינקו מארק מליבוי, שתרמו את חלקם בעבודת התעמולה והארגון. נוסדו סניפים בכל פלכי פטרסבורג וגם נקראה ועידה שעוררה הדים, עד כי נוסד גם בטשקנט סניף, אלא שמפאת המרחק הגדול בחרו לציר את הגאב"ד בפטרסבורג, רבי דוד טעבלי. הועידה לא נתקיימה. נשתבשו הדרכים המשטר הבולשביסטי, שהשתרר במדינה, קודם בפטרסבורג ואח"כ בשאר חלקי רוסיה; שיתק את הפעילות הצבורית לחלוטין.

"אחדות"

שלש ההסתדרויות: "מסורת וחרות", "אחדות ישראל" ו"נצח ישראל" שנוסדו בשלשה מרכזי רוסיה השונים, אם כי בסיס רעיוני אחד היה לכולן פעלו ללא קשר כל שהוא בין האחת לחברתה: מצב זה יכול היה לספק את הדרישות המקומיות והמלכיות, כגון: בחירות לקהלות ולדומות השירותיות אך לענינים מרכזיים כל-מדינתיים היה צורך בארגון ארצי חזק. גם מטעמים פנימיים היה אחד מרכזי רצוי יותר. וכבר בחשן תרע"ח מביע הסופר א"י סלוצקי את דעתו, שבאת העת שתתאחדנה כל ההסתדרויות

שלנו להסתדרות אחת גדולה, משהוקם המשכן נאסרו הבמות הבמות שחן מפרידות יותר מאשר הן מחברות. אגודותיכם, מסורת וחרות, נצח ישראל, אחדות ישראל צריכות כלן להתאגד להסתדרות אחת גדולה המקפת את כל המון בית ישראל בארצנו. דלים אנחנו בכחות אקטיביים והכחות המעטים שישנם לנו פזורים בכמה הסתדרויות. נתאחד כלנו יחד ובכחות משותפים נצא כלנו לעבודה לבנות בית ישראל ההרוס, לגזור את הפרצות ולהציל את עמנו מההשמדה הרעה של המפלגות הידועות שהן יודעות להצטרף ולהתחבר זו לזו, בשעה שהן יוצאות למלחמה עלינו" (ספר זכרון" ל. ל. גרוברט).

הרגישו בדבר גם מנהיגי הארגונים ואחודן של שלש האגודות להסתדרות אחת בשם "אחדות" יצא לפועל בוועידת קיוב שהתקיימה בימים ח' י"ד תמוז תרע"ח.

בוועידה זו השתתפו צירי שלש ההסתדרויות הגדולות, "מסורת וחרות", "אחדות ישראל", ו"נצח ישראל", אבל הוזמנו ואף השתתפו בה גם צירי הארגונים המקומיים, שנוסדו לשם אופוזיציה והתנגדות, כגון: "עדת ישראל", "אגודת ישראל", "עדת-ישרון", "שומרי תורה" ועוד.

120 הצירים מכל ערי רוסיה ואוקריינה שהשתתפו בוועידה היו מסלתה ושמנה של היהדות החרדית במדינה.

הוועידה נפתחה ע"י יו"ר הועד המרכזי המכונן הרב שלמה הכהן אהרנסון. נבחרה נשיאות שהיתה מורכבת מהרבנים הגאונים: רבי ח' ע גרודזינסקי (ווילנה), רבי שלמה הכהן אהרנסון (קיוב), הרב הילמן (יקטרינוסלב), הרב קסובסקי (מריופול), הרב חן (ניעוין), הרב יעקב ברמן (ברדיצ'ב) וה"ה מ. הורגשטיין, סולצינסקי (קיוב), שור (אודיסה), מרגלית (ז'יטומיר) ועליאש (אומן). למזכירים נבחרו הרבנים: גרוסמן (קיוב) ש. י. זיין (קלימובו) ושליט"א (ולדימירק).

בשם הקהלה היהודית בקיוב ברך את הוועידה בעברית ראש מועצת הקהלה מר מ. נ. סירקין ובשם נשיאות הוועידה השיב לו ברכה בעברית הרב הילמן. המשיכו לברך את הוועידה בעברית גם מר הלל זלטופולסקי בשם הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית באוקריינה וגם לברכה זו באה תשובה בעברית בשם הנשיאות מפי הרב יעקב ברמן.

בשם הפרקציה הציונית העממית "ירושלים" ברך מר יוסף פרסיץ, הגרמ"מ אפשטיין הגיש ברכה בשם הישיבות מסלובודקא ומיר.

אחרי הרצאות על בעיות הפוליטיקה במועצה הלאומית, דנה הוועידה בשאלת ארץ ישראל. השתתפו בדיון זה הרב באקשט (פולטבה), הרב גוטמן (גרישענה) והרב שוחטמן (צירנוביץ). שלשתם דברו לטובת ישוב ארץ ישראל ורק מר וואלארדסקי, שדבר בשם חבורת צירים מ"עדת ישראל" אמר, "שבהיות שישוב ארץ ישראל היא מצוה דתית, לכן כשם שאין אנו פורטים בפרוגרמה של אחדות את קיום כל אחת ואחת מהתרי"ג מצוות ביחוד, כך אין לפרט גם מצוה זו של ישוב ארץ ישראל, כי ממילא ומכללא איתמר".

ואמנם למרות התנגדותם מלכתחילה של צירי "עדת ישראל" והקרובים

להם לתכנסת סעיף מיוחד בתכנית על העבודה בארץ ישראל הושגה פשרה והסעיף על העבודה למען ישוב ארץ ישראל נתקבל ע"י צירי הועידה פה אחד. בסעיף זה נאמר:

הועידה מחייבת את העבודה המעשית בארץ-ישראל להטבת והפרכת חישוב הישן והחדש, שכלול בתי החדש והחנוך ברוח ישראל סבא והחזקת היושבים לפני ה'. הפרחת התעשיה ועבודת האדמה היא עבודה קדושה לנו ולתכלית זו על הועד המרכזי ליסד קומיסיה ארץ ישראלית מיוחדת אשר תעסוק:

(א) בהחזקת היושבים לפני ד' בעיר הקודש ירושלים ובשאר ערי ארץ הקדושה מיסוד קופת רמב"ן, לתמוך בבתי התלמוד תורה והשיבות, בתי-היתומים וכל בתי החדש ומוסדות הצדקה שבארץ ישראל.

(ב) בהתישבות הארץ, בבנין בתים, נטיעה וזריעה וכל ענפי התעשיה, בקבוץ חומר סטטיסטי ויסוד לשכת מודיעין למהגרים ובעמידה על המשמר לראות שכל המוסדות המקומיים והממלכתיים שבארץ ישראל יספיקו את צרכי הדת של התושבים היהודיים.

לאחר שהועידה קבלה שורת החלטות בקשר לעניני דת ברוסיה, והטילה על ההסתדרות החדשה „אחדות“ לדרוש ולהלחם על כך, שהספקת צרכי התורה והדת תהא חובה על האורגנים האוטונומיים וכן שבתי המסחר ובתי המלאכה והחרושת היהודיים יהיו סגורים בשבתות ומועדים ושתהא אפשרות חוקית ליהודים לעבוד ביום ראשון ובחגי הנוצרים, נתקבלו כמה החלטות בענינים לאומיים: דרישת אוטונומיה-אישית-לאומית; הנהגת האוטונומיה צריכה להקיף את החיים הרוחניים והחומריים של עמנו מכל הצדדים: הכלכליים, הדתיים, התרבותיים הפוליטיים והלאומיים וכן „שהאוטונומיה הזאת תהא מקפת את כל בני ובנות ישראל ורק אלה שיצאו מן הכלל אין להם חלק ונחלה בעם ישראל, שלשון עם ישראל היא השפה העברית שפת תורתנו הקדושה“.

כל ההחלטות האלה נתקבלו ע"י הועידה פה אחד. וכוחים חריפים נתעוררו רק כשהגיע תורן של ההחלטות בעניני חנוך. הרב רפאלוביץ והרב חן דרשו בשם צירי „עדת ישראל“ להסיר את ההצעות בשאלה זו מעל סדר היום, מאחר שיש להם השקפה מיוחדת ותכנית מיוחדת בבעיות אלו. הם מתנגדים ליסוד גימנסיות ובתי ספר בכלל. הרב פייבלסון אמר: „מכיון שרוב מנינו של העם ובתוכם גם החרדים וגם הרבה מהרבנים בעצמם מוסרים בלאו הכי את בניהם ובנותיהם לגימנסיות, הרי סכנה מרובה כרוכה לכל קניני היהדות, אם לא יושם לב להנעשה שם, ועל כן על ההסתדרות „אחדות“ לגשת במרץ הראוי ליסד גימנסיות ברוח התורה והמסורת“.

הכוחים נעשו סוערים, יותר ויותר, אך נתערב בוכוח הגר"ח גרודזינסקי ועפ"י השתדלותו והצעתו הושגה פשרה גם בשאלה זו: „למסור לועד המרכזי שיבחר שיעסוק בשאלות החנוך באופן המתאים ליסודי הפרוגרמה של הסתדרות „אחדות““.

בלי כל וכוחים נתקבלו תחלשות ע"ד בנין החסותדרות, אחדות ופחיתות.
 גם הסעיף הבא: "אל תחסותדרות, אחדות" באוקיינה נכנסים כל איש ואשה
 מבני ישראל העומדים על יסודות המרוגמה שלה.
 נבחר ועד מרכזי, בו נכנסו בין השאר: הגר"ע גרודזינסקי, הגר"ה
 אהרנסון, מר עקיבא עליאש (אומן), הרב יעקב אלישקובסקי, ויבל"ח הרב יעקב
 ברמן, והרב ש. י. זיין.
 בדברי סיום של הרב אהרנסון נסגרה הועידה מתוך מצב רוח מרומם,
 ותקות מזהירות לעתיד.

הרב חסות

אוצר החכמה

כל הדברים הנ"ל לקוחים מתוך "מכתב" על אודות בעריכת התב. ש.י. ועוונת קיוב, אפל.
 חרע"ח גליונות 1—2 ואני מורה להרבנים יעקב ברמן ורשיי זיין על שתואילו לחתום על השתמש במתן
 זה חשומר בארכיון.